

Шкільний підручник XXI-го століття

(Микола Ткачук, Микола Сулима, Валерія Смілянська, Віра Сулима. Українська література. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Освіта, 2009. – 416 с).

Сучасність у стрімкому цивілізаційному русі вимагає виваженого погляду на досягнуте у певному часовому відтинку. Навчальний процес як вагома складова інтелектуальної динаміки розвитку людства набирає нових обертів, і це важко не помітити, не оцінити, не проаналізувати. Поява нових підручників шкільного компоненту, орієнтованих на виклики часу – явище об'єктивне і закономірне: питання полягає в оцінці їх спроможності допомогти школяреві за максимально короткий часовий проміжок стисло і повно осягнути необхідний матеріал. Звідси постає проблема серйозної оцінки навчальної книги, підручника. Для кожної освіченої людини «підручник, – за твердженням Ю. Кузнецова, – є авторитетом – духовною опорою, на яку переноситься роль учителя, батька (на якомусь етапі життя, і вищого авторитету)». Якщо учень хоче читати підручник, виучує зміст, значить, він вірить в істину поданого в книзі. А це наближає його до Біблії, звідси підручник – це догма, яку треба засвоїти, аби піднятися у пізнанні істини ще на один щабель. Творення підруничкового матеріалу на таких засадничих принципах вимагає від авторів надзвичайно відповідального підходу. Аналізована праця, видається, відповідає основним вимогам жанру сучасного підруничкотворення. Уже у вступних заувагах автори апелюють до знань дев'ятикласників, акцентуючи особливу увагу на діалогічний підхід до процесу осягнення навчального матеріалу: «1. Читання – це уявний діалог і співтворчість автора й читача, внаслідок якого виникають в уяві художні образи й картини.

2. Самостійно прочитавши твір художньої літератури, ви маєте висловити свої враження і судження про нього.

3. Художній твір невичерпний для пояснення і тлумачення.

4. Без теоретичних знань художній твір всебічно не осягнути» (с. 3).

Підручник для 9 класу має своєрідну специфіку. Він є перехідним пропедевтичним у процесі навчання: від принципу тематично-хронологічного, лінійного, веде до засвоєння літературних знань на засадах історико-хронологічного: за навчальний рік учні опрацьовують фундаментальні розділи усної народної творчості, давньої літератури, нової першої і другої половини ХІХ ст., засвоюють творчі портрети представників літератури ХХ ст. Додається також потужний пласт теоретико-літературних понять: про жанри української середньовічної літератури, ренесанс і бароко, стильові течії і напрямки української літератури першої половини ХІХ ст., специфіку українського романтизму, шляхи творення літературного процесу в південно-західній Україні тощо. А ще – питання версифікації, жанротворення тощо.

Аналізуючи підручник, різні аспекти його та специфічні функції, маємо пам'ятати, що він є джерелом для досягнення освітньої і виховної мети. Тому виграє той, в якому ці акценти поставлені і розставлені чітко і послідовно. Цим вимогам «Українська література» для 9 класу відповідає: запитання і завдання згруповано у таких рубриках: «Підсумуйте прочитане», «Аналізуємо твір», «Міжпредметні паралелі», «Творчі завдання», «Узагальнюємо вивчене», «Перевірте себе».

Основна проблема підручника – у розумінні тексту. А звідси похідні: доступність, естетична цінність, елемент пізнання (науковість), об'єм тощо. Так, в аналізованій праці розділ «Усна народна творчість» налічує 20 сторінок (с. 9-28 - 7500 слів), в якому подано матеріал про родинно-побутові пісні, пісні про сімейне життя, про обряд весілля, про українські народні балади. Наводяться висловлювання стосовно цінності українського фольклору таких письменників, як І. Франко, М. Стельмах, І. Нечуй-Левицький, П. Куліш, Ю. Федькович; згадуються імена і твори І. Вагилевича, П. Чубинського, С. Руданського, Лесі Українки, Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Старицького, У. Самчука та ін.; з теорії літератури поглиблюються поняття про психологічний паралелізм,

традиційну символіку, жанр весілля, баладу. Учінню думати і спілкуватись спонукають своєрідно рубриковані системи запитань і завдань: «Підсумуйте», «Поміркуйте», «Перевірте себе», а також «Мистецькі скарбниці» – ілюстрований відомими художниками картин і короткі статті про митців. Окремо зазначимо, що колір, лінія і тон в ілюстрації – окрема, ще зовсім не вивчена субституція в структурі якісного підручника та ефективності його у процесі засвоєння знань учнями.

Невід'ємною складовою будь-якого підручника, а тим більше з літератури, є вибудова структур для створення діалогічних ситуацій. Під цим кутом зору принципово новою у підручнику є рубрики «Робота в парах», «Робота в групах»: «Обміняйтеся думками про...», «Знайдіть спільне і відмінне...». Але до цього підсумкового етапу веде безпосередня робота з текстом статті і художнім твором. Вузлові для розуміння авторською світобачення (концепції) сентенції і зобов'язаний подати підручник. Так уміло і методично вмотивованою є класична сентенція Г. Сковороди стосовно теорії пізнання: «Зневажати Біблію – означає надто мудрувати, ніби ми щось краще вигадали... Це не висока мудрість – вдавати, ніби в наш вік народилась істинна премудрість, невідома давнім вікам і нашим предкам» (с. 86). Кожна історична особа, митець у тому числі, веде з нами діалог. Його мудрість і правда, правота доведені історією і часом, тому беззастережним є істина, яку залишив Сковорода і яку маємо засвоїти як догму: «Це безглуздя високого ступеня, якщо вважати, що в наші часи зійшло сонце, відкрилося джерело здорових вод, винайдено сіль... Самопотрібність повсюдна і вічна. Бог і премудрість не мають початку» (с. 86).

Домінанта принципу діалогічності задається від першої фрази підручника: «Ви прочитали чимало книг, і кожна з них викликала у вас певні роздуми...» (с. 3) і є наскрізною, авторська розповідь щодо характеристики кожного творчого портрета завершується спеціальною рубрикою «Поміркуйте»; розв'язки проблемних ситуацій внаслідок вміло організованої вчителем дискусії дають можливість сфокусувати різні точки зору в єдине навчально-виховне і розвиваюче русло: «Яку рису філософії Г. Сковороди відбиває вислів: «Що є болісніше, ніж купаючись у багатстві, а смертельно мучитись з того, що не маєш спорідненої

праці?» (с. 88). Концептуальною основою підручника, вибудованого на системі *діалогічних ситуацій*, є висвітлення різних точок зору на проблему. Так, наголошуючи на народності української літератури, подано абсорбент теорій М. Костомарова, М. Гоголя та І.Франка; в рубрикації статей до характеристики творчості І.Котляревського подаються висловлювання класиків: «Енеїда – перша ластівка українського національного відродження» (С. Єфремов), «Наталка Полтавка – праматір українського народного театру» (І. Карпенко-Карий); у списку рекомендованої літератури знайдемо джерела, що висвітлюють як традиційний, так і новітній підхід до оцінки творчого феномену І.Котляревського (М. Жулинський, Т.Зарівна, В. Неборак, В. Шевчук).

Розмірковуючи над різноаспектністю підручничового матеріалу, його наповнюваністю та наголошуючи на суто специфічних функціях, доходимо висновків, що він є головним інструментарієм у навчанні і вихованні за умови елементарних професійних дій вчителя). Спробуємо розшифрувати основні партії інструментальної гармонії.

1. З позицій формування літературних знань (нагромадження і вміння оперувати знаннями на певному рівні навчального процесу) підручник «Українська література» для 9 класу подає абсолютно сучасні підходи до моделювання наукової культури світу.

2. Чітко виражена та дозована сума знань, яка вписується в модель психолого-педагогічного розвитку школяра 16 років та умов його естетичного розвитку. Логіка подачі матеріалу та логіка міркувань реципієнта є співвідносними.

3. Інтелектуальна текстова наповнюваність статей в аналізованому підручнику спонукає учнів до реалізації принципу переносу знань і використання їх на новому матеріалі: йдеться про міжпредметні зв'язки, а в ширшому розумінні – тяглість і діалогізм культур.